

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абдуллин Э. Б. Методология педагогіки музыкального образования: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / Э. Б. Абдуллин. – 3-е изд. – М.: «Издательство Гном», 2010. – 416 с.
 2. Апраксина О. А. Музыкальное воспитание в школе – М., 1985. – 286 с.
 3. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: монографія / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К.: НПУ, 2008. – 380 с.

4. Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій школі: Навч-метод. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 216 с.
 5. Школяр Л. В., Красильникова М. С. Теория и методика музыкального образования детей. – М., 1999. – 312 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Можайкіна Надія Семенівна – кандидат педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики постановки голосу Інституту мистецтв НПУ імені М. П. Драгоманова

Коло наукових інтересів: професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва.

УДК 373.147.036

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ
ВЗАЄМИН В ДИТЯЧОМУ ХОРОВОМУ КОЛЕКТИВІ**

Лариса ОСТАПЕНКО (Київ)

Постановка проблеми. Музично-естетичне виховання школярів здійснюється у різних формах колективної музичної творчості, однією з яких є хоровий спів. Участь школярів у дитячому хоровому колективі спрямована на розвиток естетичних потреб, національної самосвідомості, утвердження гуманних принципів не тільки у колективних взаєминах, а й життєвих ситуаціях. У цьому контексті особливій актуальності набуває проблема гуманізації взаємин у процесі колективної музичної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження багатьох педагогів переконують у тому, що шлях від накопичення дитиною знань про гуманізм до виникнення аналогічних почуттів та утвердження істинно гуманної особистості є тривалим і нелегким. Теоретичні засади гуманних взаємин обґрунтовані вітчизняними та зарубіжними філософами й педагогами (Г. Сковорода, Р. Бернс, Б. Кларк, С. Конг, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський, Г. Балл, В. Юрченко, В. Шпак та ін.). Нами використано також дослідження вчених щодо виховання гуманістичних почуттів і взаємин у дітей (І. Бех, С. Вдович, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Киричук та ін.); розвідки з мистецької освіти (Л. Коваль, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.); а також музично-естетичного виховання в аматорських колективах (О. Ільченко, О. Оленін, В. Лапченко та ін.).

Зрозуміло, що гуманні взаємини у дитячих хорових колективах формуються в процесі навчання. Спільне музикування багатьма педагогами-музикантами (А. Готліб,

В. Краснощоків, К. Пігров та ін.) розглядалося як дієвий засіб розвитку музичних здібностей. Сучасні українські дослідники розглядають такі проблеми: оволодіння активно-творчо-контактним стилем керування хоровим колективом (А. Козир), формування навичок педагогічного керівництва співацьким гуртом (А. Карпун), опанування в класі диригування української духовної хорової музики (Л. Остапенко). У музично-педагогічних та методичних дослідженнях спільна виконавська діяльність розглядається як засіб формування гуманних взаємин у підлітків та розвитку їхніх музичних здібностей (В. Киричук, В. Кисловська, Т. Самсонова та ін.).

Мета статті. Оскільки діяльність дитячого хорового колективу відбувається у позаурочний час, тому перш ніж перейти до розгляду винесеної в назву проблеми, логічно розкрити сутність позаурочної творчої діяльності, яка, на думку вчених, не завжди може бути добровільною у залежності від причетності чи непричетності до навчального процесу. Позашкільний педагогічний процес – це цілісна система виховання особистості в специфічних умовах її життєдіяльності, а саме у сфері дозвілля як невимушене, неформальне спілкування і самовиявлення, вільний вибір форм і засобів діяльності, використання їх на свій розсуд, керуючись внутрішніми мотивами (Т. Сущенко, Н. Ничкало, В. Якубовський).

Виклад основного матеріалу. На думку вчених та практиків, позаурочна діяльність має додаткові можливості педагогічного цілеспрямованого виховного впливу, адже вона не є регламентованою в часі, її легше диференціювати з урахуванням інтересів дітей,

надаючи їм право вільного вибору справи «до душі». Саме вона виступає як педагогічно організований процес із визнанням пріоритету виховання учня як суб'єкта творчої діяльності, до якої він виявляє певну зацікавленість. Ця діяльність дає можливість розширювати і поглиблювати знання учнів, сприятиме розвитку знань, вмінь навичок, особистісних властивостей та якостей.

Провідною ідеєю сучасної педагогіки мистецтва є виховання естетичної культури молодого покоління, де особливого значення набуває один з видів музичного мистецтва – мистецтво хорового співу, спілкування з яким дає дитині додатковий досвід, знання реального життя і людей, яких вона могла б і не набути в процесі власних контактів, тому що мистецькі твори – це багатотисячолітній досвід інших людей, їх культури тощо.

Позаурочна діяльність дитячого хорового колективу є педагогічно організованим процесом, в якому пріоритетним завданням є виховання морально-естетичних якостей його учасників, а також відповідних знань та навичок колективного виконавства. Тому для ефективної роботи з дитячим хором колективом одним з головних є створення відповідних педагогічних умов, які забезпечують формування гуманної людини, адже, як підкреслює А. Алексюк, «гуманна дитина сьогодні – це гуманне суспільство завтра» [1, с. 112], а також використання різноманітних методів психолого-педагогічного впливу на учасників, адже разом із виконанням функцій музиканта та диригента, керівник дитячого хору не меншою мірою є педагогом й психологом, що полегшує вирішення виховних і творчих завдань.

Багаторічний практичний досвід доводить, що найбільшого значення набувають такі умови як:

- формування в учасників позитивного ставлення та мотиваційної спрямованості на стійку потребу в колективній музичній творчості;
- створення взаємин у колективі, що спонукають до доброзичливого ставлення один до одного та оточуючих, оскільки сама особистість, її творчі здібності розвиваються і формуються у процесі цих відносин;
- спілкування диригента з учасником колективу як з рівним, вартим поваги партнером, визнання за ним права на особисту точку зору, права бути тим, хто він є;
- дотримання дидактичних принципів під час проведення репетицій та концертних виступів;
- складання репертуару з урахуванням вікових та психологічних особливостей учасників;

- правильне використання емоційних педагогічних стимулів, які викликають позитивні мотиви діяльності та дотримання педагогічного такту керівника колективу.

Які ж педагогічні умови доцільно використовувати для формування в учасників дитячого хорового колективу гуманних взаємин?

По-перше, це наявність у хористів позитивного ставлення та стійкої потреби в колективній музичній творчості. Дотримання цієї умови передбачає збалансованість і підпорядкованість мотиваційно-ціннісних орієнтацій в учасників дитячого хорового колективу та виконання поставлених завдань. Адже мотив, як рушійна сила дій і вчинків людини, складається з мети та програми діяльності, що значною мірою відображують внутрішню позицію особистості, її установку на певну поведінку. Тому формування саме мотивування на творче удосконалення є найважливішою умовою ефективності розвитку музичних нахилів і здібностей. Серед сукупності мотивів варто виділити пізнавальні (орієнтація на оволодіння навиками колективного співу; засвоєння способів діяльності, прийомів самоосвіти; наявність програми творчого самовдосконалення) та соціальні (почуття відповідальності, бажання домогтися авторитету серед колег і учнів, здобути схвальну оцінку своєї діяльності).

По-друге, створення відповідних взаємин між хористами, які б спонукали до доброзичливого ставлення один до одного та оточуючих, оскільки сама особистість розкривається і формується в процесі цих відносин.

Аналіз наукових праць філософів, психологів, педагогів, музикознавців дали нам змогу дійти висновку, що сутність особистості за своєю природою є соціальною, тобто джерела розвитку особистості, її свідомості переважно знаходяться в суспільстві, а отже зумовлені оточуючим її колективом. Саме позашкільні заклади є тим організуючим фактором життя, який існує для того, щоб замість численних дезорганізованих поштовхів, що їх дає життя, організувати досвід дитини, спрямувати його в належне русло. Тому головним об'єктом педагогічної роботи з виховання є не сама дитина, а взаємини, що складаються між дитиною і людьми, які оточують її в процесі діяльності.

По-третє, однією із складових розвитку художньо-творчих якостей особистості в умовах дитячого хорового колективу є спілкування вихователя-керівника з дітьми як з рівним партнером, визнання за ними права на особисту точку зору, що у свою чергу формує такі якості особистості, як самоповага,

переживання своєї унікальності, неповторності, індивідуальності, сприяє впевненості у художньо-творчій діяльності та спонукає до розкриття творчого потенціалу.

В дитячих творчих колективах у позашкільних закладах, як і в суспільстві в цілому, закріпилися авторитарні методи керування, що говорить про недостатній рівень демократичної культури в суспільстві. Практика показує, що взаємини в дитячому хоровавому колективі між керівником та учасниками не завжди відповідають демократичним принципам, хоча поглибленню гуманних взаємин між дітьми в колективі значною мірою сприяє гуманний стиль керівництва, який здійснюється на основі особистісного підходу до учасників, діалогу з ними. Гуманний керівник, залучаючи дітей до музики, водночас постає перед ними як зразок людяності, порядності. Для дитини, враховуючи її віковий ценз, хоровий колектив не може існувати без керівника, який вводить її у світ знань, світ музики, розвиває її художньо-творчі якості. Тому, тільки через взаємоповагу та доброзичливе ставлення одне до одного можна пробудити інтерес до хорової музики та формувати її морально-етичні якості. Гуманний керівник, на думку Ш. Амонашвілі, не навчає і не карає. Якщо хтось вчинив погано, він намагається дати йому змогу відчувати засудження товаришів, пережити свою провину. Якщо дитина несе до колективу радість чи біль, керівник пропонує всім порадити чи похвалитися за неї [2, с. 34–35].

Наступною педагогічною умовою є дотримання дидактичних принципів, які під час проведення репетиційної роботи та концертних виступів є однією з важливих умов. Ефективність хорового співу школярів у великій мірі залежить від дидактично обґрунтованої системи навчання, адже успішність будь-яких занять, в даному випадку ми говоримо про музичні (хоровий спів) з педагогічної точки зору, передусім залежатиме від науково-обґрунтованої правильно підбраної системи навчання та виховання.

Доволі часто на практиці ми бачимо недоукомплектованість дитячих хорових колективів (хорових партій) за рахунок їх текучки – часто учасники колективу втрачають інтерес до хорового співу за різних причин. Як правило, це невпевненість в собі та у своїх музичних здібностях, в'ялість або депресивні стани, притуплення уваги (велике навантаження в загальноосвітніх школах, участь в інших сферах дозвілля), непримиримі протиріччя у спілкуванні з колегами у колективі, непорозуміння з керівником тощо. Також однією з причин виникнення такого стану у дитини може бути недосконалість

методів і форм проведення занять, невірно підібраний репертуар (невідповідність віковим та фізіологічним особливостям дитини, професійного рівня колективу), недостатність досвіду керівника, його амбіції, завищені вимоги, некоректність у спілкуванні з дітьми тощо. Адже хорові заняття, як в принципі і інші, повинні будуватися за принципами дидактики, яка розробляє теорію освіти, навчання та виховання, формує в учнів пізнавальну активність, самостійність, творчість – систематичності, послідовності, доступності, наочності, забігання вперед та повернення назад, оскільки пам'ять здатна утримувати знання і накопичувати конкретні практично-виконавські вміння і навички лише за умов логічно усвідомленої системи. Тому завдання керівника створити таку атмосферу в дитячому колективі, при якій учасники свідомо засвоюватимуть систему знань, послідовно набуватимуть необхідні практичні вміння та отримувати навички хорового співу вже з перших занять хору – чистоту інтонації, ансамблюву злагодженість, культуру співу.

Тепер, на нашу думку, доречно зупинитися на питанні підбору репертуару, як однієї з педагогічних умов формування гуманних відносин у хоровавому дитячому колективі, адже у процесі навчання хоровавому співу керівнику-хормейстеру доводиться мати справу з відповідною кількістю індивідуальностей з різними смаками та уподобаннями, рівнем загальномузичної та фахової (вокальної) підготовки, досвідом колективного співу (ансамблевого або хорового), що у свою чергу спонукає до пошуку «універсальних» творів. Підбір творів повинен підпорядковуватися принципу єдності художнього і технічного – постійно ускладнюватися відповідно до набутих вмінь та навичок хорового співу, тематики концертних виступів тощо. Таким чином, вивчення і осмислення різних за жанровими та стилістичними особливостями, ідейною спрямованістю музичні твори будуть сприяти формуванню світогляду співаків, розширенню їхнього життєвого досвіду, естетичних смаків та уподобань.

Розглядаючи проблему формування гуманних відносин у дитячих хоровах колективах в позаурочний час, не можна не зупинитися на питаннях емоційного характеру, адже істотною умовою розвитку музичних здібностей є правильне використання емоційних педагогічних стимулів, які зумовлюють позитивні мотиви діяльності та педагогічний такт керівника колективу. Емоційні педагогічні ситуації – це комплекс спеціально створених педагогічних емоційно наповнених ситуацій, які впливають на

почуття дітей, викликають у них емоційний відгук, співпереживання. Тому важливою проблемою керівника дитячого хору є вміння робити учням критичні зауваження щодо їхнього виконавства в делікатній формі, не принижуючи їх гідність та не занижуючи самооцінку.

Слід відзначити складність розвитку музичних здібностей та відносність визначеного рівня їх сформованості. Досліджуючи проблему педагогічних умов розвитку музичних здібностей у дитячому хоровому колективі, ми керувалися поетапною системою початкового колективного навчання співу [3; 4].

Згідно дидактичної спрямованості навчання, розпочинати роботу з учасниками дитячого хорового колективу потрібно саме з активного інтонування голосом із нотного плаката одноголосних поспівок, вокально-хорових вправ, нескладних творів для дитячого хору, ставлячи за мету – розвиток уваги учасників при сприйнятті навчальних завдань; читанні ними нот з листа; виробленні чистоти інтонування хором (учасники зосереджуються не тільки на власному співі, але й узгоджують його з діями всього колективу).

Зауважимо, що керівник (при такій спрямованості навчання учасників) розглядає увагу як основу пізнавального процесу, прояву їх активності. За образним висловлюванням К. Ушинського, увага – це ті двері, через які потрапляє все, що тільки входить у свідомість з навколишнього світу [5, с. 192].

Так, практика засвідчила, що ефективність формування гуманних взаємин у учасників на першому етапі великою мірою залежить від вміння керівника створити в колективі такий творчий клімат, при якому кожен учасник (незалежно від його музичних задатків та індивідуальних особливостей) зможе розкрити свої можливості. Інакше кажучи, застосування таких способів і прийомів навчання та виховання, які б давали змогу учасникам реалізувати свої наміри шляхом добору різноманітних творів. За таких умов художній твір постає як суб'єкт спілкування, інтегруючи у своїй свідомості естетичну позицію автора і через позицію керівника, що впливає на учасників ззовні.

Отже, процес навчання потрібно будувати таким чином, щоб у системі «керівник – хоровий твір – учасник» була взаємозалежність та усвідомлення ролі мистецтва у діалоговому спілкуванні. Без інтересу і позитивного ставлення учасника до виконуваного музичного твору не може бути й мови про дієве його захоплення навчальним і творчим процесом. Розділяючи думку багатьох музичних педагогів, наголосимо, що

виконувати на перших етапах навчання ті твори, які не подобаються учню, безглуздо і навіть шкідливо, адже можна спричинити негативне ставлення до музики взагалі. Тому вибирати потрібно той хоровий твір, який учасників є найбільш бажаним. Внаслідок постійної роботи над музичним твором найцікавіші моменти міцно схоплюються свідомістю виконавців. Так накопичується музичний досвід, збагачується музична пам'ять, що є базою розвитку та поглиблення інтересу до музики взагалі.

Важливу роль відіграє організація занять і загальних репетицій. Їхня одноманітність знижує інтерес учасників, вони починають пропускати, а іноді й перестають відвідувати заняття. Тому керівник хорового колективу має постійно врахувати не тільки психолого-фізіологічні особливості школярів та їхні можливості, спираючись на них, щоб формувати якості гуманістів, а й можливості навчально-виховного процесу, що закладені у зміст репертуару.

Для урізноманітнення форм навчально-творчого процесу у дитячому колективі відразу над кількома творами, один з яких обов'язково привертав увагу учасників, потрібно чергувати форми роботи над виконуваним репертуаром (індивідуальне, групове, колективне навчання, прослуховування). Така періодичність додає різноманітності і пробуджує інтерес до музичних занять, сприяє формуванню в них потреби дарувати результати своєї праці іншим людям, не ігноруючи при цьому важливості і корисності такої діяльності особисто для себе.

Висновки. Отже, хоровий спів є однією із провідних форм музично-естетичного виховання школярів. Осмислюючи сутність гуманних взаємин у дитячих хорових колективах, необхідно розуміти, що основою формування емоційно-ціннісного утворення є творча діяльність дитячого хорового колективу, побудована на демократичних принципах відносин як між учасниками дитячого хорового колективу, так і між керівником і хором, який в процесі осягнення моральних цінностей через втілення художньої ідеї в хоровому співі формує стійкий інтерес до прояву гуманних вчинків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія / А. М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 580 с.
2. Амонашвили Ш. А. Баллада о воспитании. Истинное воспитание Ребенка – в воспитании самих себя / Ш. А. Амонашвили. – Донецк: Изд-во «Ноулидж», 2008. – 360 с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.

4. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.

5. Ушинский К.Д. Собрание починений в 8-ми тт. – Т. VIII. – М., Изд-во АПН РСФСР, 1952. – 280 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Остапенко Лариса Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор з/н кафедри академічного хорового мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

Коло наукових інтересів: становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні, дитяче музичне і хорове виховання в контексті розвитку української педагогічної освіти.

УДК 378.14

МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКА ТВОРЧИСТЬ ОРКЕСТРОВИХ КОЛЕКТИВІВ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Геннадій БРОДСЬКИЙ, Сергій СМЕТАНА (Кіровоград)

Постановка проблеми. У другій половині ХХ століття філософи і культурологи провели значні теоретичні дослідження у галузі художньої культури, включаючи у коло своїх інтересів і музичне мистецтво. Соціокультурна проблематика охоплювала і охоплює в даний час переважно два напрями дослідження: вивчення мистецтва як феномена культури і опрацювання конкретних питань художньої культури, пов'язаних із специфікою певного виду мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми оркестрового музичного виконавства актуалізувалися в багатьох європейських країнах у першій половині ХХ ст. В Україні окремі проблеми музично-виконавської творчості оркестрових колективів висвітлювалися у щорічнику «Українське мистецтвознавство», журналі «Музика», у збірниках наукових праць и дисертаційних роботах. Питання камерної оркестрової творчості висвітлювали Т. Вороніна, Т. Гайдамович, А. Готліб, В. Зеленін, А. Зибець, М. Мільман, М. Моїсєєва та ін.; народно-інструментальної – П. Богонос, О. Ільченко, В. Лапченко, В. Лебедев, І. Маринін та ін.; естрадного вокально-інструментальної – Б. Брилін, Н. Коваленко, В. Кузнецов, В. Яшкін; естрадно-інструментальної – А. Большаков, В. Кузнецов.

Дослідженню історичного розвитку спільного оркестрового виконавства, народних традицій інструментального та вокально-інструментального виконавства присвячені роботи Б. Водяного, Т. Воскресенської, А. Гуменюка, О. Левка; розкриттю сутності спільної музично-виконавської діяльності та особистісних якостей музикантів-оркестрантів – Д. Благого, Т. Вороніної, А. Готліба, Р. Давидян, Л. Зеленіна, М. Крючкова, О. Люблінського, М. Моїсєєвої, Т. Самойлович, М. Смирнова тощо.

Оркестрову діяльність як засіб формування музично-естетичної культури особистості, розвитку музичних здібностей розглянуто у працях А. Болгарського, М. Лисенка. Ця проблематика знайшла своє відображення і в дисертаційних роботах, зокрема «Оркестрове музичне виконавство як вид художньої діяльності» В. Белікової (2001). Дисертація В. Белікової стала першим у вітчизняному мистецтвознавстві науковим дослідженням, в якому оркестрове виконавство розглядалось як особливий, відносно самостійний вид творчої діяльності. У своїй роботі дослідниця ототожнює поняття «творчість» та «оркестрове виконавство» [1, с. 10].

«Стосовно поняття «музично-виконавська творчість оркестрового колективу» можливі два варіанти його тлумачення. Один пов'язаний з розумінням оркестрового виконавства у широкому смислі слова як явища соціокультурного порядку, тобто як виду художньо-творчої діяльності. Другий варіант пов'язаний з тлумаченням даного поняття у більш вузькому смислі як діяльність виконавського колективу. Ці два варіанти взаємопов'язані доповнюють одне одного» [1, с. 9].

Проте існує і третій варіант тлумачення оркестрового виконавства – як цілісного, відносно самостійного явища музичного мистецтва. На користь такого варіанту свідчить уся історія культури і музичного мистецтва, зокрема. Музичне виконавство, завжди розглядалося виокремлено як діяльність виконавця чи художнього колективу і оцінювалось на підставі їхньої технічної майстерності, якості звуку, переконливості художнього втілення тощо. З іншого боку, музично-виконавська практика, що репрезентує велику кількість різних видів і форм виконавської діяльності, історично